
Antonio PRLENDA¹

Odgovornost medija u suvremenim asimetričnim sukobima

Responsibilities of Media in Contemporary Asymmetric Conflicts

Sažetak

U asimetričnim sukobima današnjice, oružano manji i slabiji narodi, pokreti i organizacije primjenjuju terorizam računajući i na jezivu spektakularnost samog terorističkog čina, koji privlači zanimanje širokih masa, te time skreće pozornost na ciljeve svoje borbe i svoje političke težnje.

Mladić "nakrcan" eksplozivom, koji ga aktivira u nekom luksuznom restoranu, zna da će barem toga dana njegov čin biti međ|u glavnim naslovima u tisku, a TV-stanice će s tom vijesti početi svoj informativni program. Nešto kompliciranija teroristička akcija, razmatrat će se u medijima još i duže.

Politički lideri terorističkih organizacija pri tome će nastojati maksimalno iskoristiti snažan dojam u javnosti, pa i pokušati izmanipulirati medije u svoje svrhe (jednako kao i političke vođ|e neke zemlje koja primjenjuje konvencionalne oblike djelovanja svojih oružanih snaga).

Odgovornost medija u izvještavanju o ovakvim oblicima nasilja radi političkih ciljeva u tom se smislu nameće kao važan faktor u zaštiti suvremenog demokratskog društva. Mediji niskih profesionalnih standarda pri tome mogu vrlo lako biti iskorišteni kao dio ovakve borbe. Oni "pravi", pak, mogu biti jedan od faktora očuvanja stabilnosti i mira u politički uzburkanj regiji.

¹ Novinar, vojni komentator dnevnika Oslobođenje, Sarajevo.

Dok su se toga 11. rujna 2001. godine Boeingovi putnički mlaznjaci krcati putnicima zabijali u prekrasne nebodere-blizance Svjetskog trgovačkog centra (WTC) uključila se valjda svaka kamera u New Yorku. Amaterska VHS i ona superprofesionalna. Njihovi vlasnici okrenuli su objektivne u tome smjeru, kako bi se zabilježila ova za oko spektakularna predstava.

Oni koji nisu bili na licu mjesta, nego bilo gdje u svijetu, ako nisu slučajno gledali televiziju, pohitali ka najbližem televizoru čim su čuli da se nešto strašno veliko dešava. Ako već nisu okrenuli kanal na kojem je CNN, jedva su čekali prvo informativnu emisiju. Promatrači ogoljeni od svakih emocija sigurno će se složiti: u prvom trenutku ovo je prije svega vizualni spektakl. Medijski događaj. Tko kod je organizator ovog užasa, u startu je postigao svoj prvi cilj. Toga je dana bio je na početku svih informativnih programima. Diljem svijeta. Bio je glavna vijest. Odredio je kako će početi svaka emisija vijesti. Kreirao je program.

1. UVOD

U redakciji našega Oslobođenja bio je dan kao i svaki drugi. Stalno u trci za da toga dana dobiješ informaciju više o nekom uglavnom uobičajenom i predvidivom događaju, kako bi sutra naše stranice bile što bogatije onim što se neće moći pročitati drugdje. A onda je počelo.

Prvo od momka što prevodi vijesti agencije Reuters čujete kako je civilni avion u New Yorku udario u neboder. I prvo pomislite da se radi o nekom sportskom aviončiću čiji je nedovoljno iskusan pilot skrenuo s rute i ostao bez ono malo preostale sreće.

“Bit će zanimljivo hoće li biti što od toga da se vidi na vijestima večeras, ” pomislio sam i nastavio neki uobičajeni posao oko nekoga uobičajenog (svako) dnevnog članka.

A onda su na Reutersu javili da se radi o “pravom” putničkom avionu i da se sumnja na teroristički čin. To je već bilo nešto. Završite na brzinu redovni tekst i “bacite” se na prijem Reutersovih fotografija koje svakih petnaestak minuta stižu na redakcijsku kompjutorsku mrežu. Na jednoj od njih, već se kočio onaj prvi od nesretnih nebodera usred najpoznatijeg megapolisa. Gdje je televizor. Sigurno ovo već odavno ima CNN. I dok pred ekranom shvaćate da je ovo povijesna stvar, javljaju da se u neboder zabio i drugi avion. Uskoro se prvo neboder počeo rušiti. A za njim i drugi.

Uzbuna u redakciji. Na vanrednom sastanku kolegija okupljaju se ne samo urednici, nego i oni koji na bilo koji način imaju sposobnosti profesionalno reagirati na ovakav događaj. Netko je zadužen pratiti strane agencije vijesti, netko domaće, netko će pratiti Reutersove slike s terena, netko će tražiti reakcije domaćih zvaničnika, netko pratiti detalje sa CNN-a... Pravimo vanredni prilog na osam strana. Ovo je povijesni događaj. Jedina svjetska velesila ranjena je jače nego ikad, od protivnika koji nema ni izbliza tako veliku vojnu sila kao SAD. Kulminacija asimetričnog sukoba. Počinje prvi rat 21. stoljeća. Dobrodošli u Novi vijek. Treba to javiti.

2. ASIMETRIČNO RATOVANJE

U svijetu računara i suvremenih telekomunikacija današnji je planet više nego ikad "globalno selo". Geografske udaljenosti više ne znače i udaljenost od informacije. A zbog brzine suvremenih prijevoznih sredstava više i ne znače nenadoknativ gubitak u vremenu. Kroz računalne mreže i Internet danas je omogućen i izravni kontakt s nekim sustavom i objektom, koliko god udaljeni bili. A gdje postoji kontakt postoji i mogućnost štete i ugroze. Okruženje idealno da i male države, narodi, skupine ili čak pojedinci zadaju udarac velikim sustavima, institucijama, društvima i državama. Takvi se danas nazivaju asimetričnom prijetnjom.

"To je situacija u kojoj država, pa i društvo u cjelini nije suočeno s teško naoružanom i jakom vojnom silom, na koju odgovara istom takvom (silom) , već naprotiv posve nesimetričnom ugrozom, koja dolazi od slabog protivnika, skupine ljudi ili čak anonimnog pojedinca. Te ugroze ne donose opasnost da se, za nacije razvijenog svijeta, pretvore u veliki konvencionalni rat, ali predstavljaju jednaku, ako ne i veću opasnost za stanovnike i vlade tih država. "²

Terorizam se može smatrati samo jednim od oblika asimetrične prijetnje. Autori u ovu vrstu ugroze ubrajaju i sukobe niskog intenziteta, računalne prijetnje te ostale prijetnje, u koje se ubrajaju organizirani kriminal i ekonomske prijetnje.

"Pojam terorizam vlasti SAD-a definiraju kratko kao 'prijetnju ili uporabu iznimnog nasilja u političke svrhe'. A u uporabi je i detaljnija definicija terorizma kao 'promišljenog, politički

² Risovi} D. (2001) Asimetrični rat – dobiva li David novu šansu?; Hrvatski vojnik 67, 6-9.

motivirano nasilja prema neborcima (uključivo i vojno te policijsko osoblje koje nije na dužnosti) koje poduzimaju pojedinci ili skupine što djeluju potajice, obično s namjerom utjecaja na ciljanu publiku'.³ Ovaj termin "ciljana publika", nešto je bez čega ne djeluje niti jedan medij. Ova podudarnost potrebe za ciljanom publikom upozorava da onaj tko upražnjava terorizam računa na medijsku eksploataciju njegovih ideja i (ne) djela te nastoji i sam eksploatirati te medije. Bez njih u svojoj borbi, u stvari, i ne može.

3. ASIMETRIČNI SUKOBI I MEDIJI

U asimetričnim sukobima današnjice, oružano manji i slabiji narodi, pokreti i organizacije primjenjuju terorizam računajući i na jezivu spektakularnost samog terorističkog čina, koji privlači zanimanje širokih masa, te time skreće pozornost na ciljeve svoje borbe i svoje političke težnje.

Mladić "nakrcan" eksplozivom, koji ga aktivira u nekom luksuznom restoranu, zna da će barem toga dana njegov čin biti među glavnim naslovima u tisku, a televizijske stanice će s tom vijesti početi svoj informativni program. Nešto kompliciranija teroristička akcija, razmatrat će se u medijima još i duže.

Politički lideri terorističkih organizacija pri tome će nastojati maksimalno iskoristiti snažan dojm u javnosti, pa i pokušati izmanipulirati medije u svoje svrhe (ali jednako kao i političke vođe neke zemlje koja primjenjuje konvencionalne oblike djelovanja svojih oružanih snaga) .

3. 1. Medijski šablon

Da bi se mediji mogli iskoristiti i da bi se njima moglo manipulirati, treba ih prvo poznavati. Po prirodi stvari, mediji su prilično otvoreni faktori društva, bez obzira oslanjaju li se pretežito na zvanične ili nezvanične, odnosno "povjerljive" izvore. Čitatelju je često dovoljno proanalizirati nekoliko brojeva nekog časopisa, pa da zna kako izvještavanje u njemu može očekivati, kako se tretiraju i prave vijesti. Oni koji poznaju rad u medijima znaju da se radi o šablonu kome se i nije teško prilagoditi. Znaju da će se mediji "uhvatiti" najprije na spektakl, koji skreće pozornost konzumentima, pa onda pokušati uhvatiti u koštac sa srži problema.

³ [vel B. , Tabak I. (2001) Asimetri~ne prijetnje; Hrvatski vojnik 67, 10-17.

Onaj tko je organizirao užas od 11. rujna upravo je to znao. Prvo je tragičnim spektaklom ugrabio sve medije te potom skrenuo pozornost svijeta na svoj problem. Onako kako smo tada reagirali mi u redakciji Oslobođenja, zasigurno su reagirali u svim medijskim redakcijama svijeta. To je svugdje isto. Način na koji smo sastavljali vijest, izvještaje, komentare i cijeli prilog svugdje je primjenjen. Samo može biti organizacija različita i biti različita sredstva. [ablon. Tko zna taj šablon na pola je puta da uspješno iskoristi medije.

3. 2. Internet – dvosjekli mač

3. 2. 1. Zatranost podacima

Kompjutorska i informacijska era učinila je nezamislivim novinsku redakciju bez Interneta. Većinu onoga što bismo željeli znati danas možemo naći na Internetu. No, to je i dvosjekli mač za površne novinare i medije. Jer osim što ta zatranost podacima dovodi do slabljenja sposobnosti za donošenje vlastitih stavova, ono čak pogoduje i širenju neistina.

“Negativno je iskustvo s reporterskim izvješćivanjem o stanju u središnjoj Africi 1996. godine. Izvještavajući tom prigodom o pojavi velike izbjegličke krize u Gomi, novinar BBC-a Nik Gowing nekritički je prenio stavove vlade u Ruandi, što je, zbog činjenice da su se na njegova izvješća oslonili ostali mediji i velik dio obavještajnih službi, imalo nesagledive posljedice. Odustajanje od vojne intervencije pod okriljem UN-a, koja je već bila planirana, ali se velikim dijelom odgodila bila je izravna pobjeda tadašnje vlade u Ruandi, koja je time ostvarila značajnu taktičku prednost. Događaj je prelio čašu straha koji je u Bijeloj kući vladao zbog opasnosti od ponavljanja negativnih iskustava iz somalije. Na žalost, kao izravna posljedica tog događaja, sukob koji je tada bio još unutrašnji, proširio se na susjedne zemlje...”⁴

3. 2. 2. Nesrazmjer informacija

Karakteristika Interneta, a koja prati i asimetrične sukobe, jest i veliki nesrazmjer u količini informacija. Dok se o jednoj od strana može raspolagati informacijama do najsitnijeg detalja,

⁴ Bandula D. (2001) Asimetri~ni izazovi globalizacije; Hrvatski vojnik 68, 7-12.

dotle o drugoj strani mogu preovladavati samo uopćene informacije.

S druge strane, previše detaljnih informacija, u situacijama kad novinar nema dovoljno vremena posvetiti se dubljem istraživanju i provjeravanju izvora, počesto zamagljuje suštinu i odagnaju novinara da postavlja suštinska i dovoljno kritička pitanja.

3. 2. 3. Rat na mreži

Uz sve ove nedostatke, kojima se ne žele umanjiti njegove prednosti, Internet je danas postao i poprište ne samo informacijskog sukoba, nego i vođenja prave računarne borbe. Dobar je primjer iz vremena NATO-ove zrakoplovne operacije u SR Jugoslaviji.

Djelovanje borbenog zrakoplovstva i protuzračne obrane, kao sredstava konvencionalnog ratovanja, pratio je i informativni sukob, koji se brzo prenio i na područje računara i Interneta. Na samome početku NATO-ove kampanje tadašnja vlada u Beogradu reagirala je odbijanjem dozvola boravka stranim izvjestiteljima. To je umanjilo mogućnost širenja uravnoteženih informacija u svijet. Sve se svelo na zvanične podatke, koje bi pročistile vojne službe obje strane – na jednoj strani NATO-a, a na drugoj Vojske Jugoslavije. Sukob se prebacio na polje pokušaja uskraćivanja ili sprječavanja širenja informacija s protivničke strane. Kompjutorski tehničari iz SR Jugoslavije usmjerili su svoje djelovanje na blokiranje Internet-stranica NATO-a, američkog i britanskog ministarstva obrane i još neke Internet-stranice. Kao rezultat toga, u prvim danima operacije NATO-ova Internet-stranica bila je nedokučiva korisnicima. Uglavnom se radilo o zagušenju sistema, na primjer time da je ta stranica zatrapavana prevelikim brojem zahtjeva za downloadiranjem raznih besmislenim informacija. to je potrejalo sve dok u NATO-u nisu ozbiljno shvatili ovu prijetnju te pronašli odgovor na ovoja problem.

S druge strane, vrijednost širenja informacija i dezinformacija Internetom u SR Jugoslaviji tada je vrlo ozbiljno shvaćena. Kao rezultat toga, institucije u SR Jugoslaviji, uključujući tu osobito i Vojsku Jugoslavije, danas imaju vrlo napredne i raznolike Internet-stranice. Možda po tom pitanju i predvode na prostoru bivše am države.

4. ODGOVORNOST MEDIJA

U takvim okolnostima odgovornost medija stalno se povećava i s pravom potencira. Svaki sukob, a pogotovo onaj asimetrični, odvija se i u informativnoj sferi. To znatno podiže standarde kojih bi mediji morali imati u svome izvještavanju. Jako je bitno, za početak, da je medij, odnosno, novinar svjestan toga. Ono što dalje mož učiniti jest da odabere što je moguće provjereniye izvore, koji nemaju političku pozadinu, ili čija se politička pozadina uglavnom zna. U izvještavanju se dalje treba ravnati prema tim izvorima, ne uzimajući previše za ozbiljno one do tada nepoznate, koji se obično u takvim situacijama višestruko rađaju.

Teroristički čin od 11. rujna pravi je primjer kolika se odgovornost medija zahtjeva. Promatrač se ne može oteti dojmu da je organizator ovog napada računao na "sukob civilizacija". Kreiranje spektakla, kako bi se skrenula pozornost svijeta na svoje ideje te osvetničkog ubojstva, samo je početni površinski vidljiv cilj ovog napada. Takvi koji su ovo organizirali imaju budućnost samo u ozračju etničke i vjerske mržnje i sukoba civilizacija. U višenacionalnim i višereligijskim zemljama kakva je Bosna i Hercegovina, ovo osobito dolazi do izražaja.

4. 1. Odgovornost medija u BiH

Dok se prašina s tornjeva Svjetskog trgovačkog centra i zgrade Pentagona nije ni slegla, u cijelom je svijetu zapažena tendencija identificiranja ili s napadnutom stranom (SAD) ili sa stranom koja je optužena za napad (ekstremni Islamisti Osama bin Ladena) . To u početku nije mimoišlo ni BiH.

Mada je svako generaliziranje opasno i neispravno, moglo se primjetiti da su građani BiH nerjetko u početku određivali svoj stav prema ovom događaju u ovisnosti od njihovih vjerskih predubjeđenja. I u bh. medijima tako su se imali mogućnost čuti i vidjeti različiti domaći i strani zvaničnici koji su svoj javno izrečeni stav određivali prema istim odrednicama ili pak političkim težnjama. Ovo je doprinosilo zbunjenosti javnosti, što je bacalo sol na naše još svježe ratne rane i prijetilo da se "sukob civilizacija i kultura" prenese (vrati) i na naše područje. Na medijima je bilo ovo na vrijeme prepoznati i ozbiljnim uravnoteženim izvještavanjem i ticanjem problema spriječiti.

Danas možemo kazati da u tome pogledu bh. mediji jesu dovoljno ozbiljno odgovorili. No, važno je primjetiti da zasluga tome dolazi i od institucija. Prije svega vladinih organa. Nakon formiranja antiterorističkog tima i jasnijih stavova vlade po pitanju 11. rujna i terorizma, zbunjenost javnosti znatno je splasnula i smanjena je mogućnost velikog negativnog odražaja ovog događaja na BiH. No, pred medije se po pitanju terorizma postavljaju dalji izazovi i odgovornosti.

Ipak, ovdje dolazimo do odgovornosti vladinih institucija koje bi trebale stvoriti demokratsko okruženje, u kojima bi mediji mogli ispunjavati svoju odgovornost. Ovo osobito vrijedi i za pitanja sigurnosti. Samo u onom društvu u kojem se javnost ima mogućnost i sposobnost na demokratski način uhvatiti u koštac sa sigurnosnim pitanjima, može se očekivati da će mediji znati odolijeti izazovima terorizma i asimetričnih prijetnji.

4. 2. Odgovornost institucija u BiH

Bit ću slobodan primjetiti kako po sigurnosnim pitanjima u BiH javno mnjenje često kao da ne postoji, a svoj stav prema nekom pitanju građani često grade (samo) na temelju onoga što je o tome izjavio njihov (ne) omiljeni političar. Građani često uopće nemaju izgrađeno mišljenje o nekom sigurnosnom problemu. Jedan od razloga jeste činjenica da se 50 godina živjelo u sustavu gdje su se takva pitanja smatrala vojnom i državnom tajnom, o kojoj mogu raspravljati samo generali i policajci. No, razloge danas treba tražiti u činjenici što u svojim medijima javnost ne nalazi kontinuitet praćenja ovih pitanja, a ni novinari baš ne ulaze duboko u bit nekog vojnosigurnosnog problema.

No, mediji ne mogu tek tako pružiti puno više sami od sebe. Velika većina novinara i izvjestitelja nisu specijalizirani za sigurnosnu problematiku. Obično prate široki spektar različitih društvenih i političkih pitanja. Priče koje su zanimljive njime, ne moraju biti interesantne sigurnosnim dužnosnicima.

Po pitanju informiranja javnosti, situacija nakon rata u tome je mnogo bolja nego za vrijeme bivše Milicije i JNA. Ali i aktualna entitetska ministarstva obrane i unutarnjih poslova (pa i druga ministarstva) i dalje gaje ozračje koje ne pomaže neovisno izvještavanje. Iako imaju dobre volje, njihovi glasnogovornici i službenici za odnose s javnošću još nisu dovoljno educirani da nađu ravnotežu između potrebe vojske da skrije povjerljive

podatke i potrebe medija da inoformira javnost. Uz to, i za najmanju informaciju isuviše su ovisni od ministara, koji opet naravno da uvijek nemaju vremena za svako pitanje.

Glavni je problem ne postojanje stalnih i redovitih konferencija za medije, na kojima će novinari pitati što god smatraju da je važno. Ovako, novinari se najčešće mogu osloniti samo na informaciju "dobro obavještenog" ili "nezvaničnog" izvora. No, time se izvještači nerijetko dovode u zamku da nisu u poziciji pisati ono što se ne sviđa njihovom "izvoru", jer poslije od njega neće dobiti ekskluzivnu informaciju. Kao rezultat toga, umjesto uravnoteženog informativnog izvještavanja, domaćim medijima uglavnom prevladavaju nezdrave afere, praćene informacijama čija je kredibilnost upitna. Stoga je javnost zbunjena, te nema odgovarajućeg javnog pritiska na parlament da se ondje pokrenu i raspravljaju ključni problemi sa sigurnosnog područja.

Pozitivnih pomaka u posljednje vrijeme ima. No, oni moraju biti brži i konkretniji. To se od BiH zahtjeva i samim tim što je izrazila želju pristupiti zajedničkim euroatlantskim sigurnosnim integracijama.

5. ZAKLJUČAK

Imajući u vidu konstalacije i tendencije vojnosigurnosnih i gospodarskih odnosa te iskustva u prve dvije godine ovoga stoljeća, ispada da će asimetrični konflikti biti predominantna vrsta sukoba u narednim desetljećima. Odgovornost medija u izvještavanju o ovakvim oblicima nasilja radi političkih ciljeva u tom se smislu nameće kao važan faktor u zaštiti suvremenog demokratskog društva. Mediji niskih profesionalnih standarda pri tome mogu vrlo lako biti iskorišteni kao dio ovakve borbe. Oni "pravi" profesionalni, pak, mogu biti jedan od faktora očuvanja stabilnosti i mira u politički uzburkanoj regiji. Ali, da bi im se to omogućilo institucije su, dakle, te koje moraju stvoriti okolnosti u kojima će uravnoteženo i istraživačko izvještavanje doći do izražaja.

Abstract

In today's asymmetric conflicts, a nation, movement or organization that is smaller in sense of armory prepares terrorist action counting on a creepy spectacularly of a terrorist act itself.

Such act grasps the attention of broad population and warns public on specific political aims of that organization.

A boy "loaded" with explosive, who fuses it in a luxury restaurant, knows that at least for that day his act would be among main headlines in the press. TV station would begin their programs with that news. Other more complicated terrorist actions would be analyzed in media much longer.

Simultaneously, a political leader of any terrorist organization tries to maximally use the strong impression that terrorist act left in the public. He would also try to manipulate media for their own use (like political leader of a country that uses conventional ways of their armed forces engagement).

The responsibility of media in reporting about this kind of violence, used for political purposes, proves to be important fact in protection of modern democratic society. Media with low professional standards can be very easily misused as part of such fight. On the other hand, serious media could be among the most important factors of preserving stability and peace in a politically region.

Literatura:

1. Bandula D. (2001) Asimetrični izazovi globalizacije; Hrvatski vojnik 68, 7-12.
2. Risović D. (2001) Asimetrični rat – dobiva li David novu šansu?; Hrvatski vojnik 67, 6-9.
3. Jvel B. , Tabak I. (2001) Asimetrične prijetnje; Hrvatski vojnik 67, 10-17.